

УДК37(09)(477.65)"1848/1926"

ОКСАНА ФІЛОНЕНКО

Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. Р. ЗАВАДСЬКОГО (1848-1926)

У статті висвітлено досягнення сучасних науковців з вивчення спадщини Михайла Ромуловича Завадського (1848-1926). Висвітлена постать М. Завадського як багатогранного вченого, громадського діяча, організатора освіти, директора Єлисаветградського земського реального училища, засновника журналу «Педагогічний вісник». Визначено внесок М. Завадського у розвиток освітніх процесів на Єлисаветградщині.

***Ключові слова:** М. Завадський, історіографія, педагогічна і просвітницька діяльність, Єлисаветградське земське реальне училище, журнал «Педагогічний вісник».*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Цілком закономірно, що в період переоцінки та переосмислення існуючих істин, головне місце в освіті займає потенціал вітчизняної педагогічної думки. Одним із напрямів історико-педагогічних досліджень є вивчення спадщини педагогів минулого. Вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, а відтак сприяє його новому прочитанню, відкриває його нові грані, новий зміст, нові цінності досліджень.

Сучасні вимоги, щодо посилення особистісно орієнтованого принципу у навчанні і науці актуалізували концепт персоналізму, який обґрунтовує ідею сприйняття людини як самодостатнього індивіда у всій повноті конкретних проявів та закликає до реалізації їх творчого потенціалу. Не випадково «персоналістський напрям», що завжди був провідним в історико-педагогічній науці, на сучасному етапі помітно активізувався.

Слід відзначити, що на жаль авторами історико-педагогічних досліджень допоки не вдалося адекватно представити педагогічні персоналії відповідно, що до їх реального внеску у розвиток вітчизняної педагогічної думки. Плеяда потужних постатей української педагогіки Єлисаветградщини другої половини XIX – початку XX ст. фактично «випала» з поля зору дослідників.

Наприкінці XX ст. активізуються дослідження регіону, у тому числі й щодо розвитку освіти на Єлисаветградщині в різні історичні періоди. Зокрема, на особливу увагу сучасних дослідників заслуговують не лише окремі явища тогочасного життя, але й діяльність непересічних особистостей, незаслужено призабутих. Цікавою постає культурно-освітня спадщина видатного організатора та активного діяча освіти кінця XIX – початку XX ст. М. Р. Завадського, який присвятив усе своє життя справі навчання й виховання підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Виокремлено не чисельну, але перспективну групу публікацій, які присвячені вивченню життєдіяльності визначних діячів досліджуваного періоду. Дослідженню спадщини М. Завадського присвячені окремі публікації Р. Базаки, В. Боська, І. Чернишенко, О. Чуднова та ін.

Історіографічний огляд досліджуваної проблеми дозволив встановити, що на даний час немає таких наукових досліджень, де було б системно і в повній мірі проаналізовано педагогічну та просвітницьку діяльність М. Завадського як предмет вивчення науковців.

Мета статті – аналіз історіографічних відомостей про життя і педагогічну та просвітницьку діяльність видатного педагога і громадського діяча М. Р. Завадського (1848-1926).

Виклад основного матеріалу. Але перш ніж перейти до аналізу, коротко відзначимо, що М. Р. Завадський народився 1848 р в Одесі, де батько, Ромул Гнатович служив у напівбригаді прикордонної варті і був капітаном митного округу. Навчався у 2-й чоловічій гімназії, яку закінчив у 1867 р. з відзнакою. Це дало йому змогу поступити без іспитів на історико-філологічний факультет Імператорського Новоросійського університету. Там працювали відомі професори, серед яких – В. І. Григорович, котрий відіграв важливу роль у житті Михайла Ромуловича.

31 травня 1871 року М. Завадський закінчив курс наук в Імператорському Новоросійському університеті і дістав призначення до щойно створеного навчального закладу – Єлисаветградського вищого земського реального училища [8, с. 16].

З 1871 по 1883 працював у Єлисаветграді, директор Єлисаветградського земського реального училища (1873-1882). Перетворив реальну гімназію на один з кращих навчальних закладів з гуманітарним ухилом. Запросив до викладання чудових педагогів: П. О. Крестоносцева (засновника ВРК), Р. М. Пржжиховського (фундатора метеорологічної станції), В. М. Ястребова (організатора музею в училищі), Г. Я. Близніна та ін. Після раптової смерті в Єлисаветграді (1876) свого вчителя, професора В. І. Григоровича виступив ініціатором спорудження пам'ятника на його могилі (1892). Автор підручника з російської словесності для реальних училищ, видрукованого в Єлисаветграді [3].

Уже в перший період своєї педагогічної діяльності М. Р. Завадський постає як популяризатор педагогічних знань. Протягом 1881-1883 рр. він видає журнал «Педагогічний вісник». Як редактор-видавець поділяє педагогічні ідеї К. Д. Ушинського. У публікаціях розглядаються такі проблеми, як визначення мети, завдань та змісту освіти, методика навчання окремих предметів і виховання, організація початкової освіти, реалізація у навчально-виховному процесі трьох функцій – навчальної, виховної і розвиваючої, раціональне використання кожної хвилини уроку тощо, які не втратили своєї злободенності і сьогодні.

У статтях звучать вимоги обов'язкової загальної освіти, поліпшення її якості за рахунок введення нових предметів; безкоштовності початкової і середньої освіти, створення єдиної середньої школи, забезпечення її наступності з початковою; використання педагогічною наукою і практикою досягнень інших наук про людину [8, с. 17].

У 1882 «за погляди, несумісні з діяльністю Міністерства», його не затвердили на посаді директора Єлисаветградського земського реального училища. Один з його учнів Євген Чикаленко згадує: «Це був чоловік видатного розуму і неабиякий педагог: він зумів поставити себе так, що всі учні визнавали його безапеляційний авторитет; він володів розумами й серцями всіх...». Згодом працював директором Сімферопольської гімназії, попечителем Кавказького навчального округу (уклав перші мінгрельський та абхазький букварі), став сенатором [3].

Помітний внесок у вивчення і популяризацію постаті М. Завадського належить В. Боську. Останнім часом, на основі синтезу нагромадженого матеріалу з'являються змістовні інформаційно-довідкові видання про педагогів і просвітителів, що відіграли вагомий роль у розвитку освіти на Єлисаветградщині. Це праці В. Боська «Визначні постаті Степової Єллади: до 250-річчя заснування фортеці Святої Єлисавети, міста Єлисаветграда та 65-річчя утворення Кіровоградської області» (2004 р.) [2], «Історичний календар Кіровоградщини на 2014 рік. Люди. Факти. Події» (2014 р.) [3]. В них подаються насичені в інформативному плані біографії педагогів, просвітників, в тому числі М. Завадського. Комплексне ознайомлення з ними дає уявлення про соціокультурне середовище в якому формувалася і працювала інтелектуальна еліта краю.

Високо оцінюючи внесок М.Завадського у становлення і розвиток освіти та громадської думки на Єлисаветградщині, була підготовлена статейна публікація В. Боська «Редактор-видавець «Педагогического весника» (1991 р.) [4].

На відзначення заслугує видання «Єлисавет» – додаток до обласної газети «Народне слово», який у 1992–1993 роках виходив під редакцією краєзнавця О. Чуднова, в якому друкувалась серія статей присвячених педагогам і громадським діячам Єлисаветградщини.

Окремий інтерес становить статейна публікація О. Чуднова «Сенатор Михайло Завадський (1848-1926)» (1993 р.) [10], в якій здійснений системний аналіз педагогічного доробку М. Завадського. Акцентується увага на наукових напрацюваннях вченого у галузі освіти та громадської діяльності на Єлисаветградщині, зокрема О. Чуднов підкреслює, що «Михайло Завадський був добрим організатором, умів слухати інших, умів працювати до самозабуття, цінував особистість, цінував самостійну думку, не тільки багато чого знав, але й постійно шукав довершених форм передачі тих знань іншим, не уникав болючих питань свого часу, але розв'язував їх як просвітитель, а не революціонер» [10, с. 1].

Автор у своїй статті також подає відомості, що були вміщені в передмові до першого номера журналу «Педагогічний вісник» за 1881 рік, де Михайло Завадський писав: «Ми починаємо в повітовому місті видання педагогічного журналу. ...Нам, вчителям, розкиданим по різних більш чи менш глухих містах, мало відомо, чим кожен з нас займається... Ізолюваність, відокремленість один від одного легко може привести нас до рутини, а від неї легко перейти до апатії, байдужості, презирливого ставлення до роботи» [10, с. 1].

Як і інші автори, у статті «Спеціалізований журнал «Педагогический вестник» в системі преси Єлисаветграда (1881–1883 рр.)» (2015 р.) [1] Р. Базака дає високу оцінку часопису. Аналізуючи видання, автор відзначає, що «Педагогический вестник» презентував передові педагогічні ідеї свого часу, був авторитетним серед педагогічної журналістики кінця XIX – початку XX століття. Акцентує увагу, що високий професійний рівень часопису та визнання в середовищі педагогів забезпечив видавець-редактор М. Завадський, котрий своїм мисленням випереджав час та виходив за межі соціальної та політичної системи.

Р. Базака дає широку характеристику цьому виданню і заслугою автора вважає те, що «редактор розсилав безкоштовно журнал по всіх глухих повітових школах Єлисаветградського повіту. Така діяльність М. Завадського дозволила здійснити його задум: зробити «Педагогический вестник» ланкою комунікації між учителями» – зазначає Р. Базака.

Особливо сміливим, на думку автора, є те, що в час дії Емського указу М. Завадський підіймав питання української мови: «Як тільки завідування школами перейде до рук громадськості, питання малоросійської мови буде правильно та нормативно вирішене. Нам здається, що мова повинна йти не про малоросійську, а взагалі про рідну мову у першопочатковій школі грамотності» – писав він [1, с. 36].

Р. Базака доходить висновку, що «Педагогический Вестник» дійсно став сполучною ланкою між учителями, вкарбувавшись в історію педагогіки та журналістики.

Окремий інтерес становить книга «Кирилл Михайлович Завадский. 1910–1977» (2013 р.) [5], де в розділі «Дедушка Михаил Ромулович Завадский» автор окреслив основні віхи життя та акцентував увагу на педагогічній діяльності вченого. Зокрема, у публікації підкреслюється: «Завдяки Завадському Єлисаветградське земське реальне училище швидко набуло популярності ... Сюди приїжджали вчитися не лише з Херсонської губернії, але з інших південних губерній, включаючи Крим, Північний Кавказ, Малоросію. При училищі було гуртожиток для стипендіатів – дітей селян, відсланих на навчання сільською громадою. Частина з них, потім, завдяки викладачам училища, які допомагали матеріально своїм учням, змогли отримати вищу спеціальну

освіту і зайняти певне становище в суспільстві, очолюючи навчальні заклади, заводи, лісництва і т. д.» [5, с. 25]

Важливим фактором роботи педагога автор вважає і те, що М. Завадський «багато зусиль докладав, щоб училище, крім виконання безпосередньо педагогічних функцій, ще задовольняло б культурно-просвітницькі потреби населення. З цією метою організовувалися недільні історико-літературні та природничо-наукові читання, демонстрації дослідів з фізики, влаштовувалися виставки, концерти, вистави. При училищі працювали постійний художній кабінет, вечірні курси з малювання для дорослих і підлітків, які проходили в спеціальному приміщенні з малюнками, скульптурами, гіпсами і т. д.; метеорологічна станція, обладнана необхідними приладами, працювала в контакт з Головною фізичною обсерваторією Імператорської Академії наук у Санкт-Петербурзі, яку в ті роки очолював академік В. Р. Вільд. Були організовані масові заняття спортом в гімнастичному залі і у дворикі училища» [5, с. 25]. Така різноманітна діяльність імпонувала і повітовому земству, і губернській адміністрації, підтримував починання молодого директора і надавали посильну фінансову допомогу.

У книзі відзначається, що «створена Завадським культурно-просвітницька система в масштабах повітового міста отримала міжнародне визнання і була відзначена спеціальними медалями Всесвітніх Паризької та Чиказької промислових виставок в 1889 році і в 1894 році за постановку професійної освіти та розвиток масового спорту» [5, с. 26].

Поряд з окремими публікаціями, що з'ясовували роль і місце М. Завадського у розвитку освітніх процесів на Єлисаветградщині, важливим кроком до всебічного осмислення спадщини педагога стало дисертаційне дослідження І. Чернишенко «Педагогічна діяльність та спадщина М. Р. Завадського» (1998 р.) [9]. По суті її дослідження є першим комплексним науково-теоретичним аналізом педагогічних поглядів і громадсько-просвітницької діяльності М. Р. Завадського, де визначено основні чинники формування світоглядної позиції та процесу становлення особистості педагога. У дисертації проаналізовані погляди М. Р. Завадського на загальні й окремі питання теорії навчання і виховання, описуються положення концепції педагога про розвиток початкової та середньої освіти, показано розуміння М. Р. Завадським ідеалу гармонійної особистості, способів та умов її формування. Розкрито роль М. Р. Завадського як просвітителя, оригінального мислителя, популяризатора педагогічних ідей і реформатора системи освіти. Ґрунтовно проаналізовані статті, підручники, циркуляри і законопроекти, написані педагогом, а також подана бібліографія його праць. Особливу увагу у дослідженні приділено аналізу досвіду роботи М. Р. Завадського в Єлисаветграді та внеску педагога в розвиток педагогічної думки в регіоні. Автор аргументовано доводить, що особливості організаційно-педагогічної діяльності педагога мали новаторський характер і займають гідне місце в загальному контексті історії педагогічної думки кінця XIX – початку XX століття [9, с. 14].

Висновки. Побіжний огляд незначної частини наукових студій сучасних науковців засвідчив зацікавленість ними вивчення педагогічно-просвітницьких ідей спадщини М. Р. Завадського. Дослідження вчених спонукає до глибшого вивчення спадку громадських діячів і педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток освітніх процесів на Єлисаветградщині.

Список використаних джерел

1. Базака Р. В. Спеціалізований журнал «Педагогический вестник» в системі преси Єлисаветграда (1881–1883 pp.) / Р. В. Базака // Zbiór Projektów naukowe : raportów naukowych (27.02.2015 r. – 28.02.2015 r.). – Warszawa : Diamond trading tour, 2015. – S. 35–37.

2. Босько В. М. Визначні постаті Степової Елади: до 250-річчя заснування фортеці Святої Єлисавети, міста Єлисаветграда та 65-річчя утворення Кіровоградської області. Ч.1. / В. М. Босько. – Кіровоград: Інформаційна мережа, 2004. – 376 с.
3. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2008 рік. Люди. Події. Факти: Історико-краєзнавче видання: Довідник / В. М. Босько. – Кіровоград: Центр. – Укр. вид-во, 2007. – С. 23–29.
4. Босько В. М. Редактор-видавець «Педагогического весника» В. М. Босько // Народне слово. – 1991. – № 179 (200). – С. 3–4.
5. Чернишский Э. И. Семья. Дедушка Михаил Ромулович Завадский // Кирилл Михайлович Завадский. 1910–1977 / отв. ред. К. В. Манойленко. – СПб: Нестор-История, 2013. – 319 с.
6. Педагогический вестник / Ред.-издатель М. Р. Завадский. – Елисаветград: Тип. А. Гольденберга. – 1881. – № 1–19. – 162 с.
7. Чернишенко І. А. Михайло Завадський – педагог, громадянин, сенатор [Текст] / І. А. Чернишенко. [Вид. 2-е]. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – 132 с.
8. Чернишенко І. А. «Неабиякий педагог...» Михайло Ромулович Завадський (1848-1926) / І. А. Чернишенко // Рідна школа. – 1998. – №4. – С. 16–17.
9. Чернишенко І. А. Педагогічна діяльність та спадщина М. Р. Завадського: 13.00.01 – теорія та історія педагогіки: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / І. А. Чернишенко; КДПУ ім. В. Винниченка. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1998. – 17 с.
10. Чуднов О. Сенатор Михайло Завадський / О. Чуднов // Єлисавет. – 1993. – №4(19) 25 лютого. – С. 1,3.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016 р.

ФИЛОНЕНКО О.

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, г. Кропивницький, Україна

ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ М. ЗАВАДСКОГО (1848-1926)

В статье отражены достижения современных ученых по изучению наследия Михаила Ромуловича Завадского (1848-1926). Освещена фигура М. Завадского как многогранного ученого, общественного деятеля, организатора просвещения, директора Елисаветградского земского реального училища, основателя журнала «Педагогический вестник». Определен вклад М. Завадского в развитие образовательных процессов на Елисаветградщине.

Ключевые слова: М. Завадский, историография, педагогическая и просветительская деятельность, Елисаветградское земское реальное училище, журнал «Педагогический вестник».

FILONENKO O.

Kirovograd state pedagogical university named after Volodymyr Vynnychenko, Kropivnicky, Ukraine

HISTORIOGRAPHY OF RESEARCH OF PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF M. ZAVADSKY (1848-1926)

The article reflects the achievements of modern scientists on research of the heritage of Michael Romulovich Zavadsky (1848-1926). M. Zavadsky is illuminated as a multifaceted scholar, public figure, the organizer of education, director of Elisavetgrad zemstvo non-classical secondary school. The attention is given to the fact that M. Zawadzki, seeking to unite teachers of Kherson province and familiarize them with the methodological innovations in education had founded specialized edition of pedagogical direction – «Pedagogical Bulletin» and later he and his wife edited and released this journal at his own expense.

In this journal he promoted the advanced pedagogical views on all the major questions of pedagogical theory and practice. It is noted that M. Zawadzki established cultural and educational system in the county town which has gained international recognition and was awarded special

medals of World Paris and Chicago industrial exhibitions in 1889 and 1894 for the organization of professional education. The contribution of M. Zavadsky in the development of educational processes in Elisavetgrad region is determined.

Keywords: *M. Zawadzki, historiography, pedagogical and public awareness activity, Elisavetgrad zemstvo non-classical secondary school, Journal "Pedagogical Bulletin".*